
Anomale huwelijken: familie, macht en manipulatie in Andalusië, 1871-1975

Henk Driessen

1. Opmerkingen vooraf

Afstamming, verwantschap en huwelijk behoren van oudsher tot de meest gebruikte concepten in de antropologie. Zoals de meeste algemene begrippen stammen ze uit de dagelijkse taal. Ze zijn niet meer dan wat Wittgenstein *odd-job* termen heeft genoemd, weliswaar handig in beschrijvingen, maar misleidend en zelfs onbruikbaar als instrumenten voor analyse en vergelijking (cf. Needham 1974). Bovendien zijn ze ontleend aan het westerse verwantschapsteeem dat berust op de notie van biologische banden (cf. Schneider 1984). Hier ligt een probleem van de eerste orde, aangezien verwantschap een *culturele* constructie is die varieert naar tijd en plaats (cf. Leach 1982: 107, 122-3).

Gezien de problematische aard van het begrip verwantschap is het wenselijk om vooraf aan te geven wat men er onder wil verstaan. Het is vooral van belang om verwantschap als symbolische constructie te verankeren in sociale relaties die per definitie machtsrelaties zijn. De volgende omschrijving komt het beste aan deze eis tegemoet:

Kinship thus involves (a) symbolic constructs ('filiation/marriage; consanguinity/affinity') that (b) continually place actors, born and recruited, (c) into social relations with one another. These social relations (d) permit people in variable ways to call on the share of social labor carried by each, in order to (e) effect the necessary transformations of nature (Wolf 1982: 91).

Antropologen hebben lange tijd hun onderzoek naar verwantschap gericht op de *symbolic constructs*, op verwantschapsideologie, terminologie en huwelijksregels. Pas de laatste tien jaar treedt het onderzoek naar de verwantschapspraktijk en met name ook naar het verband tussen ideologie en gedrag op de voorgrond. Dit is vooral te danken aan de paradigmatische geschriften van de Franse etnoloog Pierre Bourdieu die het belangrijke onderscheid heeft geïntroduceerd tussen 'officiële' en 'praktische' verwantschap en het verwantschapsonderzoek heeft omgebogen naar huwelijksstrategieën in verband met sociale reproductie (cf. Bourdieu 1976: 117-145; 1977: 30-71). Laat ik deze algemene kanttekenin-

gen concretiseren aan de hand van een voorbeeld uit de etnografie van het Mediterrane gebied.

Er bestaat een omvangrijke literatuur over het endogame vaders-broers dochter huwelijk (*bint 'amm*) in Noord-Afrika en het Midden-Oosten (cf. Davis 1977: 206-18 en Eickelman 1981: 128-31). Dit type huwelijk is, in samenhang met de patrilineaire verwantschapsideologie, tot vervelens toe beschreven als voorkeur én norm. Pas onlangs zijn antropologen de uitspraken van informanten over hun huwelijksgedrag gaan toetsen aan de praktijk. Nu blijkt dat meestal niet meer dan 10 à 15 procent van alle huwelijken de *bint 'amm* betreft (cf. Antoun 1976: 166-8 en Bourdieu 1977: 32-52). Bovendien blijkt dat verwanten niet zo eenduidig worden benoemd als antropologen hebben doen voorkomen. De eenzijdige nadruk op het voorkeurshuwelijk heeft tot gevolg gehad dat er nauwelijks iets bekend is over het brede scala van huwelijksstrategieën in de islamitische wereld. De fascinatie van antropologen met dit endogame huwelijks-type heeft wellicht te maken met het taboe op huwelijken tussen verwanten in de westerse samenleving. Deze preoccupatie staat in schril contrast met de uiterst schaarse documentatie, zowel in kwantitatieve als kwalitatieve zin, van huwelijken tussen bloedverwanten in het zuiden van Europa. Er wordt wel melding gemaakt van dit soort huwelijken, maar de etnografen beperken zich, een enkele uitzondering daargelaten, tot een terloopse opmerking en een incidenteel voorbeeld. Een systematische uitwerking van gevallen ontbreekt. Van vergelijking binnen de regio is al helemaal geen sprake¹. Etnografen hebben blijkbaar stilzwijgend aangenomen dat huwelijken tussen bloedverwanten vanwege het formele verbod nauwelijks van belang zijn.

In dit opstel wil ik het tegendeel van deze veronderstelling aantonen. Het empirisch materiaal heb ik in de jaren zeventig verzameld in Santaella, een Zuid Spaanse gemeente. Mede geïnspireerd door Wolf en Bourdieu wil ik laten zien hoe bij huwelijken tussen neven en nichten de verwantschapsideologie wordt gemanipuleerd en hoe deze manipulatie samenhangt met het ambivalente karakter van de neef-nichtcategorie. Het huwelijk tussen een neef en nicht is een strategie die slechts kan worden begrepen in het licht van de lokale machtsstructuur.

2. Verwanten als huwelijkspartners: een voorbeeld uit Andalusië

Santaella is een gemeente in de Andalusische provincie Córdoba die bestaat uit een compact stedelijk centrum en verschillende kleine nederzettingen die verspreid liggen in het vruchtbare gemeenteterritorium van 270 vierkante kilometer. De gemeente telt 5.400 inwoners. Land is de belangrijkste machtsbron en grootgrondbezit overheerst. De meeste inwoners zijn afhankelijk van seizoens-

arbeid op de latifundia. Deze zijn grotendeels in handen van eigenaren die elders wonen. De kleine plaatselijke elite van landeigenaren drukte tot voor kort haar stempel op het openbare leven. Zij zien zichzelf nog steeds als dragers van *cultura*, beschaving. De mensen die in het centrum wonen beschouwen de plattelandsbewoners als inferieur. De tegenstelling tussen stad (*pueblo*) en platteland (*campo*) is fundamenteel (cf. Blok & Driessen 1984).

Tussen 1871 en 1975 werden in Santaella 5 percent van alle huwelijken gesloten binnen de verboden graden van bloed- en aanverwantschap. Meer dan 90 percent van deze huwelijken betrof (achter)neven en nichten². Dit in statistisch opzicht klein aantal blijkt in sociologische zin uiterst relevant. Een uitsplitsing van de gegevens naar nederzetting laat het volgende beeld zien.

Huwelijken tussen bloed- en aanverwanten waarvoor dispensatie werd verleend: 1871-1975

periode	urbane centrum	La Guijarrosa	Las Huertas	Fontanar
1871-1900	17	9	-	-
1901-1925	23	13	4	-
1926-1950	16	8	1	3
1951-1975	26	44	1	4
totaal	82	74	6	7

Opvallend groot is het aandeel van La Guijarrosa in het totaal aantal huwelijken tussen bloed- en aanverwanten. Tussen 1951 en 1975 nam deze plaats 30 percent van alle huwelijken voor haar rekening en liefst 60 percent van alle echtverbintenissen in de verboden graden. In vrijwel alle gevallen ging het hierbij om huwelijken in het milieu van dagloners, kleine pachters en minifundisten. De bewoners van deze verspreide nederzetting zijn als *campesinos* sterk op elkaar aangewezen en vormen een hechte gemeenschap. Buiten het economische domein onderhouden zij nauwelijks contacten met de bewoners van de omliggende agrosteden die op hen neerkijken. Dit komt duidelijk tot uitdrukking in hun huwelijkspatroon. Hetzelfde geldt voor de nog kleinere en perifere gemeenschappen van de Huertas en El Fontanar. Pitt-Rivers trof een soortgelijk verschijnsel aan in het achterland van de stad waar hij eind jaren veertig veldwerk deed. Hij heeft hierover het volgende geschreven:

The country families are considered slightly odd and unsociable by the pueblo – a fact which is seen in the exaggerated accounts of their lack of education and uncouthness. This reason is frequently given as an explanation of cousin marriage. Shy children raised on farms form attachments to their cousins in a way that those in the hurly-burly of the pueblo do not (1971: 105).

De huwelijken tussen verwanten op het platteland van Santaella hebben alles te

maken met het betrekkelijk sociale isolement waarin de bewoners zich bevinden. In de paar gevallen die ik van nabij kende, was zo'n huwelijk een bekrachtiging en voortzetting van de nauwe band tussen broer en zus en tussen zussen. Hierin speelt sentimentele affiniteit een belangrijke rol. Maar ook materiële overwegingen zijn van belang. In het milieu van dagloners en kleine boeren is de samenbundeling van schaarse middelen in een netwerk van verwanten een cruciale overlevingsstrategie³.

In het urbane centrum komen neef-nichthuwelijken in alle sociale strata voor, echter meer onder landeigenaren en middenstanders dan onder landarbeiders. Hier is er geen sprake van een gestigmatiseerde en sociaal geïsoleerde minderheid zoals het geval is bij de plattelandsbewoners. Een kwart van alle huwelijken in het urbane centrum waarvoor in de periode van 1871 tot 1975 dispensatie werd verleend, betrof juist leden van de twee machtigste families. Deze huwelijken heb ik aan de hand van archiefmateriaal en interviews gereconstrueerd.

3. Een genealogie van de macht

De machtsstructuur van Santaella valt niet goed te begrijpen zonder inzicht in verwantschapsrelaties. In de periode 1870-1976 beheersen twee met elkaar verzwagerde families, de Córdobas en de Llamas, het politieke en economische leven.

In 1843 werd in het huis van Juan Córdoba en Maria Crespo, beiden afkomstig uit Santaella, een zoon geboren die Antonio werd genoemd naar de vader van de vader. Deze paternale grootvader die geboren en getogen was in het naburige Montalbán stamde uit een geslacht van *labradores*⁴ dat land bezat en pachtte in het uitgestrekte territorium van Santaella. Hij huwde met een dochter van een landeigenaar uit Santaella en vestigde zich in de buurt van het ouderlijke huis van zijn echtgenote. De vier zonen van zijn zoon Juan leerden lezen en schrijven en werkten op het land van hun vader. Antonio Córdoba trad in het huwelijk met de dochter van een bevriende landeigenaar uit de buurgemeente La Rambla. Vanaf zijn huwelijk werkte Antonio niet meer op het land. Na de dood van hun vader beheerden de Córdoba-broers de landerijen als één geheel. Salvador, die schoenmaker en handelaar werd, liet de exploitatie van het familiebezit over aan zijn broers. Zij werden actief in de gemeentepolitiek in navolging van hun vader die lid was geweest van de gemeenteraad. Antonio ging zich vanaf 1872 rechtstreeks met de lokale politiek bemoeien. Tot 1910 bekleedde hij twaalf keer het burgemeesterschap en was hij verschillende jaren gemeenterechter. In de hoogtijdagen van het *caciquismo* was hij de machtigste patroon⁵. Bovendien richtte hij het *casino de los labradores y ganaderos* op, een chique besloten club die het bolwerk werd van lokale agrarische en commerciële belangen. Antonio kreeg drie dochters en twee zonen. De oudste dochter werd uitgehuwelijkt aan

een landeigenaar uit La Campana (Sevilla). De tweede, Antonia, trouwde met een man uit het lokale *labradores*-geslacht van de Llamas, de eerste huwelijksband tussen beide families. Een zus van deze Cristobal Llamas huwde met de broer van de echtgenote van de oudste zoon van Antonio Córdoba, die op zijn beurt met een achternicht trouwde. De vader van deze achternicht was een muilezeldrijver die zich had opgewerkt tot landeigenaar onder meer via het lidmaatschap van de gemeenteraad tussen 1857 en 1884. De tweede zoon van Antonio Córdoba huwde eveneens met een achternicht. Voor beide huwelijken werd dispensatie verleend. Zijn derde dochter werd de echtgenote van een arts uit Montorro (Córdoba) die zich in Santaella had gevestigd. Deze arts, die tevens landeigenaar was, werd van 1924 tot 1929 burgemeester. Toen ik veldwerk deed stierf op 88-jarige leeftijd de jongste dochter van Antonio Córdoba. Tijdens de wake halen de mannelijke familieleden herinneringen op aan de vader van de overledene, die voortleeft in het collectieve geheugen van Santaella als de grootste *cacique*. 'De meesten van ons zijn familie van hem', zo fluisterde Don Juan Lopez Llamas, een oudere arts, mij toe. Hij is gehuwd met een nicht van de *cacique*. Het huis waarin de wake plaats vindt is het geboortehuis van de vader van de overledene. De straat waaraan het ligt is naar hem genoemd.

De macht van de familie Llamas is diep in de negentiende eeuw geworteld. Laten wij ons oriënteren op Manuel Llamas, een leeftijdgenoot van Antonio Córdoba. Zijn grootvader van vaderszijde was muilezeldrijver. Zijn vader wist land te verwerven uit de openbare veiling van kerkelijke gronden in de eerste helft van de vorige eeuw. Manuel zelf is zijn hele leven *labrador por mano propia* (letterlijk, met eigen hand) gebleven. Tussen 1869 en 1898 zat hij verschillende jaren in de gemeenteraad, evenals zijn broer, die graanhandelaar was. Manuels zoon Juan verwierf de belangrijke post van hoofd van het kadaster. Zijn tweede zoon, Francisco, leerde het vak van graanhandelaar van zijn vaders broer. Beiden waren actief in de gemeentepolitiek. Francisco trouwde met een Crespo, familie van de echtgenote van de *cacique*. Een zoon van de broer van Manuel Llamas huwde een dochter van de *cacique*, was lange tijd belastinginnehmer van de gemeente en met tussenpozen gemeenteraadslid tussen 1918 en 1930.

In de generatie van de kleinkinderen van Manuel Llamas, die tijdens mijn veldwerk tussen de vijftig en zestig jaar waren, werd de machtsbasis van de Córdoba's en Llamas verder verbreed door middel van de universitaire opleidingen en commerciële activiteiten. Het landbezit werd geconsolideerd en uitgebreid via huwelijken binnen en buiten de familie en de gemeente. Een beknopte samenvatting van twee familietakken illustreert dit proces van machtsvorming.

Het huwelijk van de tweede zoon van Manuel Llamas' broer met een dochter van een plaatselijke winkelier bracht acht kinderen voort. Een zoon vocht als vrijwilliger in het leger van Franco en sneuvelde. Juan huwt een achternicht van vaderszijde en beheert samen met zijn broer José de familielandrijen. José

trouwt met een Córdoba Galvez, een dochter van een schoonbroer van vaders broer. Victoria wordt in de echt verbonden met een handelaar uit Herrera (Sevilla). Een van haar zoons huwt een matrilaterale kruisnicht. Emilio, die graanhandelaar is, heeft zitting in de gemeenteraad van 1948 tot 1958. Hij trouwt op 47-jarige leeftijd met een dochter van zijn vaders broer. Cristobal treedt in het huwelijk met een parallelnicht van moederszijde. Maria del Valle huwt een zoon van haar vaders zus die veearts is. Manuel, ten slotte, huwt met een Llamas Córdoba, een dochter van zijn paternale oom. Manuel is de machtigste man van Santaella als mijn veldwerk begint. Van 1958 tot 1964 is hij loco-burgemeester en van 1972 tot 1977 burgemeester. Samen met zijn vrouw drijft hij een levensmiddelenzaak. Bovendien is hij agent van een nationale bank. Zijn zoon en dochter zijn beiden leraar.

Uit het huwelijk van Cristobal Llamas Ruiz met een van de *cacique's* dochters werden 21 kinderen geboren van wie er 9 in leven zijn gebleven. Manuel, de jongste, die in 1919 werd geboren, meldde zich bij het uitbreken van de burgeroorlog aan als vrijwilliger aan Franco's zijde. Hij vertelde mij dat zijn oudere broers na voltooiing van de lagere school een span muilezels kregen waarmee ze de landerijen van hun vader bewerkten. Hijzelf mocht als jongste naar de middelbare school in La Rambla. Na de burgeroorlog werd hij depositaris van de gemeente en later hulpsecretaris. Op 31-jarige leeftijd trad hij in het huwelijk met een dochter van moeders zus (een achterkleinkind van de *cacique*). Manuels zes oudere broers hebben allen in de gemeenteraad gezeten. Een van hen, een graanhandelaar, huwde met een dochter van een ondernemer uit het naburige Montilla, die elektriciteit in Santaella heeft geïnstalleerd. Hun zoon Ignacio werkt evenals zijn paternale oom Manuel als hulpsecretaris op het gemeentehuis. Ook is hij filiaalhouder van een bank, voorzitter van het *casino* en gehuwd met de directrice van een school. Hun twee zoons zitten op een prestigieus internaat in de stad Granada waar Ignacio een appartement bezit.

Ook de overige takken van de Llamas en de Córdoba's werden via huwelijken met verwanten en enkele paarsgewijze huwelijken versterkt. Verder zijn de verschillende familietakken verbonden via spirituele verwantschap. Na de burgeroorlog blazen zij nieuw leven in de religieuze broederschap van de Maagd van de Vallei, de patrones van Santaella. Zij monopoliseren het bestuur van deze religieuze associatie. Bovendien zijn de Llamas en de Ruiz georganiseerd in een besloten passiebroederschap waarvan het lidmaatschap exclusief is voorbehouden aan mannen met deze patronymica. Zij telt in het midden van de jaren zeventig zo'n 120 leden, die over heel Spanje verspreid wonen en zowel tot de bezittende als arbeidende klassen behoren. Eens per jaar treden zij als eenheid op in een speciale processie die de broederschap op Aswoensdag organiseert (cf. Driessen 1984: 81-2). Verwantschapsbanden worden versterkt door middel van de spirituele banden van religieuze broederschap.

Een tweede vorm van spirituele verwantschap die wordt benut om de banden binnen en tussen families aan te halen is het peet- en co-ouderschap (*compadrazgo*)⁶. In de hierboven behandelde families was en is het nog steeds gebruikelijk om peetouders te kiezen uit de kring van nauwe verwanten.

4. Huwelijksstrategie, verstand en gevoel

Een vergelijking van mijn materiaal met het Siciliaanse van Jane en Peter Schneider (1976: 73-6) laat een aantal frappante overeenkomsten zien met betrekking tot het strategisch gebruik van neef-nichthuwelijken in de landbezittende klasse. In beide regio's hebben we te maken met een klasse van rurale entrepreneurs die de vorige eeuw een sleutelrol speelde in de commercialisering van de landbouw. Als grote pachters vormden zij een schakel tussen de absentistische grootgrondbezitters en het landloze proletariaat. Als intermediair konden zij, mede dank zij de politieke functies die zij bekleedden, van de ontmanteling en veiling van adellijke en kerkelijke latifundia profiteren. Zo wisten zij percelen grond die zij voorheen pachtten in eigendom te verwerven. Zij gebruikten allerlei middelen om hun machtsbasis uit te breiden. Het arrangeren van huwelijksallianties met andere landbezittende families, zowel lokaal als interlokaal, en het in latere generaties consolideren van deze banden via huwelijken tussen (achter)neven en nichten, vormden de spil van deze strategie. Samenwerkingsverbanden tussen erfgenamen werden in de volgende generatie voortgezet via huwelijken tussen hun nakomelingen. Zowel op Sicilië als in Andalusië zit er in deze verwantschapshuwelijken een duidelijke agnatische tendens. Van de 20 voorbeelden in de Llamas- en Córdoba-families – 13 volle en 7 achterneven en -nichten – zijn er 14 patrilateraal. Dit hangt samen met de voorkeur om land door te geven via de mannelijke lijn. Een verschil met het materiaal van de Schneiders is het ontbreken van een voorkeur voor *parallel cousins*. In mijn gegevens zijn kruis- en parallelneven en -nichten gelijkelijk vertegenwoordigd. Een afdoende verklaring voor dit verschil kan ik niet geven.

In het Andalusische materiaal valt verder een sterke clustering op van consanguine huwelijken in de vierde en vijfde generaties. In deze generaties treffen wij ook de meest kinderrijke huwelijken aan. Een hoog kindertal kan in een agrarische gemeenschap een belangrijke machtsbron zijn. In de landbezittende klasse gaat er echter tevens een centrifugale werking vanuit. Neef-nichthuwelijken remmen deze werking af.

Een andere overeenkomst in de machtsstrategieën van Andalusische en Siciliaanse rurale ondernemers is gelegen in de uitbreiding van machtsposities buiten de agrarische sector, onder meer via huwelijken. Zo zijn verschillende Córdoba's en Llamas terecht gekomen in de handel, de vrije beroepen en het onderwijs. Deze mannen – en vanaf de vijfde generatie in toenemende mate vrouwen –

verpachten of verkopen hun aandeel in het landbezit van de familie aan broers die zich rechtstreeks met de exploitatie ervan bezig houden. Beide families zijn er tevens ruim een eeuw in geslaagd om, tegen het officiële verbod op nauwe verwantschapsrelaties tussen gemeenteraadsleden in, de meest invloedrijke politieke ambten bij hun patrimonium in te lijven. Hierbij ging het familiebelang onmiskenbaar boven het gemeenschapsbelang.

Men zou op grond van het strategisch belang van huwelijk in de landbezittende families van Santaella kunnen concluderen dat louter materiële overwegingen een rol speelden bij de selectie van huwelijkspartners. Dit zou dan bij uitstek gelden voor consanguine huwelijken. Deze aanname ligt te zeer voor de hand en is ook te simpel⁷. Naast materieel kapitaal is er ook nog zoets als symbolisch kapitaal, waarbij men kan denken aan eer, anciënniteit en aanzien. Bovendien heb ik uit gesprekken met informanten uit alle sociale milieus de stellige indruk gekregen dat belang en gevoel elkaar in geen enkel huwelijk uitsluiten. Informanten uit de landbezittende klasse die gehuwd waren met nichten vertelden mij dat er in hun huwelijk meer ruimte was voor *simpatía* (genegenheid; *amor* wordt in de huwelijkscontext nooit gebruikt) dan in huwelijken tussen niet-verwanten. Affectie zou als gevolg van de vertrouwdheid die van jongs af aan tussen neven en nichten bestaat beter tot ontwikkeling kunnen komen. Hierdoor zouden ook gevoelens van loyaliteit en wederzijdse verplichting sterker zijn. Een huwelijk tussen verwanten zou ook minder gebukt gaan onder de spanningen die voortvloeien uit tegenstrijdige belangen tussen eigen familie en schoonfamilie. Ongewijfeld zullen deze informanten zich mede geroepen hebben gevoeld om zich met deze 'argumentatie' te verweren tegen de sociale kritiek waaraan hun huwelijk blootstaat. Dit neemt echter niet weg dat hun uitlatingen duiden op een complexer samenspel van factoren in huwelijksallianties dan de dichotomie tussen belang en sentiment suggereert. Bindingen tussen verwanten en huwelijkspartners bestaan uit wisselende combinaties van sentimentele en instrumentele elementen.

5. Ambigüiteit en manipulatie van verwantschapscategorieën

Niet alleen in Santaella maar ook elders in Andalusië worden huwelijken tussen neven en nichten bekritiseerd en geridiculiseerd. Kinderen uit dergelijke huwelijken zouden *subnormal* zijn of op zijn minst geestelijk niet helemaal in orde. Zo heerst in het urbane centrum een overdreven voorstelling van de frequentie van consanguine huwelijken in La Guijarrosa, de Huertas en El Fontanar. Dit beeld fungeert als bewijs voor de alom verkondigde achterlijkheid van de plattelandsbewoners. Zo ook hoorde ik landarbeiders klagen over de geringe intellectuele vermogens van twee onderwijzers, waarbij ze benadrukten dat de betrok-

kenen geboren waren uit een huwelijk tussen neef en nicht. Dit fenomeen staat niet op zichzelf. Er is iets bijzonders aan de hand met de categorie *primo/prima* (neef/nicht). De tweede betekenis van *primo* is 'sul'. Dit is pikant omdat vrijwel elke man een neef is. Bovendien noemen meisjes hun verloofde soms *primo* wanneer ze zich er voor schamen om de term *mi novio* (mijn verloofde) rechtstreeks te gebruiken. En sommige mannen hoorde ik schertsend de term *prima* gebruiken als ze het over een maitresse hadden. Vanwaar deze dubbelzinnigheden?⁹

Pitt-Rivers heeft als eerste etnograaf op dit verschijnsel gewezen. Neven en nichten zijn zich ervan bewust dat ze tot dezelfde familie behoren omdat ze gemeenschappelijke grootouders hebben van wie ze in principe kunnen erven. Tezelfdertijd ontbreekt er een specifieke gedragscode voor de rol van neef en nicht. Als neven in nauw contact met elkaar opgroeien kan hun verwantschapsband een hechte basis vormen voor vriendschap en samenwerking. Hetzelfde geldt voor neef en nicht, maar hun relatie is seksueel getint. De neef-nichtcategorie wordt soms gebruikt om de ware aard van een verhouding te verhullen. Waarom is nu juist de neef in de Andalusische voorstellingswereld het prototype van iemand die zich laat misleiden en uitbuiten? Volgens Pitt-Rivers vertrouwt de neef ten onrechte op de morele implicaties van verwantschap en komt zo bedrogen uit.

Hiermee is niet alles gezegd. Een verklaring voor de ambivalentie van de neef-nichtcategorie ligt besloten in de structurele positie van neven en nichten in het verwantschapssysteem. In een bilateraal systeem als het Andalusische nemen collaterale verwanten (neef en nicht, oom en tante) een dubbelzinnige positie in. Ze behoren tot de kring van nauwe bloedverwanten maar vallen er tegelijkertijd buiten. Zij zitten tussen *la familia* (de kindred) en *mi familia* of *mi casa* (ego's broers, zussen, ouders, zijn echtgenote en kinderen). Volle neven en nichten worden *primos hermanos* genoemd (letterlijk broer en zus-neven/nichten) en daarmee bij de categorie *mi familia* getrokken⁹. Tegelijk ontkennen Andalusiërs dat er sprake is van een bijzondere, gevoelsmatige band tussen neven die morele verplichtingen meebrengt. Niettemin kan onder bepaalde omstandigheden vriendschap of compagnonschap tussen hen ontstaan.

De dubbelzinnigheid wordt in het geval van neef en nicht versterkt door seksuele aantrekkingskracht. Zeker tot voor kort kon een Andalusisch meisje slechts met twee categorieën mannen van haar eigen generatie omgaan, broer en neef. Een neef mocht bij haar in huis komen en als ze zich over straat begaf werd ze vaak door een neef gechaperonneerd. Lichamelijk contact in de vorm van aanraken en zoenen was toegestaan. Zo kon hun omgang speels, schertsend en ongedwongen zijn. Deze relatieve vrijheid kon echter ook aanleiding geven tot door de gemeenschap afgekeurde intimiteiten. Indien een van hen huwde, werd voortzetting van hun vriendschap al snel verdacht gevonden¹⁰. Op Sicilië kon een

ongehuwde man slechts met twee categorieën vrouwen van eigen leeftijd in het openbaar verschijnen, namelijk een zus en een nicht. Ook hier was de relatie van een man met een nicht erotisch geladen en bevatte ze elementen van scherts¹¹.

Ondanks hun bloedband zijn neef en nicht potentiële huwelijkspartners. Wederom zien we hier de dubbelzinnigheid die inherent is aan hun structurele positie in het verwantschapssysteem. Enerzijds berust er een taboe op het neef-nichthuwelijk, anderzijds verleent de kerk desgevraagd zonder problemen dispensatie. Voor de gemeenschap wordt echter een dergelijk huwelijk ook na kerkelijke toestemming niet echt respectabel. Het blijft omgeven met een waas van incest. Van familiariteit in het huwelijk komt minachting.

Uit de studies van Leach en Douglas weten we dat ambivalente posities meestal gepaard gaan met een bemiddelingsfunctie. In meerdere opzichten bemiddelen neven en nichten gescheiden categorieën. In een gemeenschap waar sprake is van een duidelijke seksesegregatie overbruggen mensen in hun rol van neef en nicht in zekere zin de oppositie tussen de seksen. Neven en nichten kunnen immers vrij ongedwongen met elkaar verkeren in de huiselijke en openbare sfeer. Verder verbinden ze de categorieën nauwe en verre verwanten. Een verre verwant (of niet-verwant) met wie ego een speciale band onderhoudt wordt door het gebruik van de term *primo* in de kring van nauwere verwanten gehaald. En in het geval van een huwelijk brengen neven en nichten de strikt van elkaar gescheiden categorieën bloed- en aanverwanten samen.

Van alle neven en nichten die ego objectief gezien heeft, zijn er slechts enkelen werkelijk van belang. De invulling van de rol van neef en nicht varieert al naar gelang omstandigheden als persoonlijke compatibiliteit, fysieke nabijheid, de frequentie en intensiteit van de contacten tussen ego's ouders en hun broers en zussen, en de sociale positie van een familie in de gemeenschap.

6. Besluit

In deze bijdrage heb ik laten zien dat een reconstructie van huwelijken van neven met nichten de machtsstructuur van een gemeenschap blootlegt. Het ontbreken van een eenduidige en verplichtende culturele code voor de omgang tussen neef en nicht werkt manipulatie met deze verwantschaps categorie in de hand. Een huwelijk tussen neef en nicht is hiervan het meest pregnante voorbeeld. Waar de verwantschapsideologie immers bloed- en aanverwanten strikt van elkaar scheidt, vallen ze in het geval van neef-nichthuwelijken samen. Hiermee proberen families te bewerkstelligen dat machtsbronnen, zowel materiële als symbolische, binnen de eigen gelederen blijven.

Met dank aan Anton Blok, Marjo Buitelaar, Willy Jansen en Will van de Ven voor hun commentaar op de eerste versie van dit stuk.

Noten

1. De slechte documentatie van huwelijken tussen bloedverwanten in Zuid-Europa is des te opmerkelijker aangezien er reeds in 1937 in *Primitive Man* een drietal notities verschenen waarin opgeroepen werd onderzoek te doen naar neef-nichthuwelijken in Italië (cf. Petrucci e.a. 1937). Zie verder de verspreide opmerkingen in Fracarro (1957), Gower Chapman (1971: 98), Davis (1973: 25, 145), Pitt-Rivers (1971: 105), Tax Freeman (1979: 190-1). De enige mij bekende monografie waarin wel op systematische wijze aandacht wordt geschonken aan consanguine huwelijken is die van de Schneiders (1976). Op deze studie kom ik later terug.

2. Mijn bronnen zijn de huwelijksregisters van het parochiearchief, de bevolkingsregisters van het gemeentearchief en gesprekken met informanten tijdens mijn verblijf in Santaella van 1977-8.

3. Zie Pitkin (1985) voor een recente studie waarin de cruciale rol van verwantschap in de overlevingsstrategieën van dagloners op overtuigende wijze wordt aangetoond.

4. Een grote pachter van kerkelijke en adellijke latifundia. Indien hij het land zelf bewerkte werd hij *labrador por mano propia* genoemd, indien hij de grond onderverpachte, *labrador por mano ajena*. Hiermee werd een belangrijk standverschil tot uitdrukking gebracht.

5. Dit begrip verwijst naar een specifieke vorm van politieke patronage waarbij verkiezingsresultaten op grote schaal werden vervalst, publieke middelen voor privé-doeleinden werden aangewend en veelvuldig van dwang en geweld gebruik werd gemaakt.

6. Het ontbreekt mij hier aan ruimte om verder op de kwestie van *compadrazgo* in te gaan. In de etnografie van Zuid-Europa is aan dit instituut ruime aandacht geschonken. Het patronagedebat dat in de jaren zeventig is gevoerd is van direct belang voor een adequate analyse van peet- en co-ouderschap (cf. Driessen 1981).

7. Met name historici hebben zich het afgelopen decennium afgevraagd in hoeverre er in de geschiedenis van het Westeuropese huwelijk sprake is van een overgang van 'verstandshuwelijk' naar 'gevoelshuwelijk'. Dat eigendomsverhoudingen mede vorm geven aan affectieve banden tussen verwanten en huwelijkspartners wordt aangetoond in een recente bundel met bijdragen van etnografen en historici (cf. Medick & Sabeau 1984).

8. Ook in ons land zijn de termen neef en nicht dubbelzinnig. Een nicht is een mannelijke homoseksueel. Een regelneef is een persoon met een overdreven regelzucht. Wellicht zijn er meer voorbeelden te bedenken.

9. Zie Corbin & Corbin (1984) voor een degelijke bespreking van de Andalusische verwantschapsterminologie.

10. Vergelijk Flauberts *idée reçue* over de neef: 'Conseigneur aux maris de se méfier du "petit cousin" '.

11. Mondelinge mededeling van Anton Blok. De vraag dringt zich op in hoeverre neef-neef-, nicht-nicht- en neef-nichtrelaties gerekend kunnen worden tot de *joking relationships* zoals die voor tribale samenlevingen zijn beschreven. Beantwoording van deze vraag vergt nader onderzoek naar de mate van verplichting, formalisering, stilering en institutionalisering van de scherts in dit soort relaties. Schertsrelaties in industriële samenlevingen zijn gekarakteriseerd als vrijwillig van aard, informeel en op de persoon (in plaats van op de categorie) gericht (cf. Apte 1985: 52-6).

Literatuur

- Antoun, R., Anthropology. In: L. Binder (red.), *The study of the Middle East*, John Wiley, New York 1976.
- Apte, M.L., *Humor and laughter: an anthropological approach*. Cornell University Press, Ithaca/Londen 1985.
- Blok, A., & H. Driessen, Mediterranean agro-towns as a form of cultural dominance, with special reference to Sicily and Andalusia, *Ethnologia Europaea* XIV, 1984, p. 111-124.
- Bourdieu, P., Marriage strategies as strategies of social reproduction. In: R. Foster & O. Ranun (red.), *Family and society*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1976, p. 117-145.
- Bourdieu, P., *Outline of a theory of practice*, Cambridge University Press, Cambridge 1977.
- Corbin, J., en M. Corbin, *Compromising relations. Kith, kin and class in Andalusia*. Gower, Aldershot 1984.
- Davis, J., *Land and Family in Pisticci*. Athlone Press, Londen 1973.
- Davis, J., *People of the Mediterranean. An essay in comparative social anthropology*. Routledge & Kegan Paul, Londen 1977.
- Driessen, H., Anthropologists in Andalusia: the use of comparison and history (review article). *Man* (N.S.), 16, 1981, p. 451-62.
- Driessen, H., Religious brotherhoods: class and politics in an Andalusian town. In: E.R. Wolf (red.), *Religion, power and protest in local communities*. Mouton, Berlijn 1984, p. 73-93.
- Eickelman, D.F., *The Middle East. An anthropological approach*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 1981.
- Flaubert, G., *Beauvoir et Pécuchet. Dictionnaire des idées reçues*. Gallimard, Parijs 1979.
- Fracarro, M., Consanguineous marriages in Italy. *Eugenics Quarterly*, 4, 1957, p. 36-8.
- Gower Chapman, C., *Milocca. A Sicilian village*. Schenkman, Cambridge (Mass.) 1971.
- Leach, E., *Social anthropology*. Fontana, Glasgow 1982.
- Medick, H., en D. Warren (red.), *Interest and emotion: essays on the study of family and kinship*. Cambridge University Press/Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, Cambridge/Parijs 1984.
- Needham, R., *Remarks and inventions. Critical essays about kinship*. Tavistock, Londen 1974.
- Petrullo, V.M., e.a., A note on Sicilian cross-cousin marriage. *Primitive Man*, 10, 1937, p. 8-11.
- Pitkin, D.S., *The house that Giacomo built. History of an Italian family 1898-1978*. Cambridge University Press, Cambridge 1985.
- Pitt-Rivers, J.A., *The people of the Sierra*, 2e dr., The University of Chicago Press, Chicago & Londen 1971.
- Schneider, D., *A critique of the study of kinship*. Michigan University Press, Ann Arbor 1984.
- Schneider, J., en P. Schneider, *Culture and political economy in Western Sicily*. Academic Press, New York 1976.
- Tax Freeman, S., *The Pasiegos. Spaniards in no-man's land*. The University of Chicago Press, Chicago/Londen 1979.
- Wolf, E.R., *Europe and the people without history*. University of California Press, Berkeley 1982.